

JURGIO AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS PALIKIMAS KLAIPĖDOS UNIVERSITETO KAZIO PEMKAUS BIBLIOTEKOJE

Roma Bončkutė

ANOTACIJA

Straipsnyje pirmąkart Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos kūrybos tyrėjams bei plačiai visuomenei pateikiama Klaipėdos universiteto Kazio Pemkaus bibliotekoje saugomų, dar nesuinventorintų, vienuolio rankraščių atšviettų analizė. Laikantis teksto istorijos atkūrimo principų, aptariama atšviettų istorija, panaudojant bibliotekos archyve saugomus, plačiai visuomenei dar neprieinamus Viktoro Gidžiūno, Kazio Pemkaus laiškus. Daugiausia dėmesio skirta rankraščių atšviettams, kurių originalai šiandien nėra žinomi.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI:

Rankraščiai, švarraščiai, atšvietai, teksto istorija.

ĮVADAS

Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849) parengė ir rankraščiuose paliko stambių pamokslų rinkinių. J. A. Pabrėža, matyt, laikėsi kunigams keliamų reikalavimų, kuriuos lietuviškai beveik po penkiasdešimt metų suformulavo Antanas Baranauskas savo rankraštyje „Mokslas šventosios iškaltos (1871–1883)“¹ – tam paskyrė visą skyrių. A. Baranauskas rašo, kad kunigas atsakingas už šventojo tikėjimo tiesų mokymą per pamokslus, ir nurodo, kad mirtina nuodėmė tris

1 A. Baranauskas, *Raštai IV. Homiletika, arba Mokslas šventosios iškaltos*, parengė Marius Daškus, Vilnius, 2005, p. 1–23.

mėnesius nesakyti pamokslų². Pats J. A. Pabrėža į pamokslų sakymą žiūrėjo labai rimtai. „Savo pasiryžimuose“ jis yra rašęs: „Pamokslus reikia sakyti sulig asmenų, vietos, laiko ir dvasinių reikalų, taip pat prisitaikant prie klausytojų: išauklėtiems iškilmingai, neišauklėtiems suprantamai. Turėti karštą norą patarnauti žmonių sielų išganymui, ar tai sakant didelei žmonių miniai, ar mažai saujelei“³.

J. A. Pabrėžos rankraščių atšviettams su Kazio Pemkaus palikimu patekus į Klaipėdos universiteto biblioteką, atsirado palanki proga tęsti šio kūrėjo darbų tyrimus. J. A. Pabrėžos pamokslų rinkinys *Pamokslai / Wayringosy Materyjosy / At rožniu wyitu, iwayriusy laykusy / Sakity / par Kónyga Ambroziejó Pabreža Tercyorió / Zokana Szwęta Tiewa Prączyzszkaus* (1799–1831, toliau – *PaPWM*) tyrėjams yra pasiekiamas⁴, tačiau problemų kyla norintiems tyrinėti rinkinį *KNINGA*. – / *Tóřęti sawiey / Kozonius ónt nekóriu Nedieles Dyinu* (1822, toliau – *PaKTSK*).

Reikia padėkoti Kaziui Pemkui, kuris turėjo pomėgį kaupti liuanistiką, tam skyrė nemažai lėšų ir blogino šeimos gerovę, kartais turbūt net rizikuodamas būti nesuprastas, sukritikuotas, nes, kaip viename laiške jam rašė Viktoras Gidžiūnas (1912–1984), „dabar mes atliekame tik partizanišką tyrinėjimą, su daugeliu trūkumų“⁵.

Klaipėdos universiteto (toliau – KU) Kazio Pemkaus (1920–1996) bibliotekoje esantis liuanistinių knygų fondas išpūdingas. Kaip nurodo bibliotekos vedėja Danutė Steponavičiūtė, šioje bibliotekoje yra beveik visos knygos, pateiktos leidinyje „Lietuvos bibliografija. Knygos lietuvių kalba“. (t. 3, 1905–1917, kn. 1. „Knygos ir autoriniai smulkieji spaudiniai A–L“, kn. 2. „Knygos ir autoriniai smulkieji spaudiniai M–Ž“, Vilnius, 2006). Čia yra su-

2 *Ibid.*, p. 19.

3 Cit. iš: V. Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma, 1993, p. 85.

4 [Jurgis Ambraziejus Pabrėža], rankraštis saugomas LMAB RS, sign.: f. 9–3360.

5 V. Gidžiūnas, Laiškas Kaziui Pemkui iš Brooklyno į Sleepy Hollow, 1978 05 10, rankraštis saugomas KU bibliotekos K. Pemkaus archyve.

skaičiuota 1192 įrašai leidinių, kuriuos turi KU ir dar viena biblioteka (arba muziejus, archyvas, privati kolekcija ir kt.), 1005 įrašai leidinių, kurie yra KU ir kituose dvejuose fonduose, 1014 įrašai leidinių, saugomų KU ir kituose trijuose fonduose. Tai, kad net 4637 iš 5175 užfiksuotų 1905–1917 m. leidinių yra KU bibliotekos fonde, rodo jo turtingumą ir vertę. Paminėtina, kad bibliografijos rodyklėse pateikta 12 leidinių⁶, saugomų tik KU.

K. Pemkaus fondo knygos jau suinventorintos ir skaitytojams prieinamos. Liko nesutvarkytas dovanotas archyvas, kuriame yra apie 65 asmenų rankraščiai, laiškai ar jų kopijos, iškarpos iš periodinių leidinių, įvairių renginių nuotraukos, kaip antai, Petro Avižonio, Mykolo, Vaclovo ir Viktoro Biržiškų, Liudo Dovydeno, Petro Joniko, Ambraziejaus Jurgio Pabrėžos, Broniaus Railos, Petro Skardžiaus, Antano Šešplaukio, Jono Šliūpo ir kt. Kai kurie laiškai K. Pemkaus fonde išskirti į atskirus aplankus. Labai daug yra profesoriaus Vlodo Bacevičiaus laiškų, rašytų įvairiems asmenims: Antanui Kaupui, Biržiškoms, daug adresuotų K. Pemkui.

Apie K. Pemkaus Klaipėdos universiteto bibliotekai padovanotą archyvą rašė Danutė Petrauskaitė straipsnyje „Daktaro Kazio Pemkaus lituanikos lobynas“ (*Kultūros barai* 8/9, 1998, p. 102–106); Danutė Steponavičiūtė „Kazys Pemkus (1920–1996) – lietuvių išeivijos bibliofilas“ (*Knygotyra* 38, Vilnius, 2002, p. 222–229).

Apie J. A. Pabrėžos palikimo istoriją, rankraščių kalbą, jų datavimą daugiausia yra rašęs Giedrius Subačius⁷. Jam pavyko rasti „svarbios informacijos apie dabar neberandamus du storus lietuviškus (žemaitiškus) Pabrėžos rankraščius: 1) pamokslų rinkinį *Kninga turinti savėj kozonius* [...] ir 2) *Rekolekcijos dvasiš-*

*kos*⁸, kurių „šiuo metu originalai nežinomi, tačiau yra prieinamos tekstų kopijos. Jos saugomos Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname (JAV, Connecticuto valstija), kur yra laikomas Viktoro Gidžiūno archyvas.“⁹ G. Subačius taip pat yra išsiaiškinęs šešių smulkesnių J. A. Pabrėžos tekstų originalų buvimo vietą, išsamiai aprašęs pirmojo pamokslų rinkinio klajonių istoriją. G. Subačius rašo:

[M]anytina, kad Pabrėžos rankraščio PaKTSK istorija buvo tokia. Iš komisarų nagų išgelbėtą rankraštį brolis Mykolas Tamošiūnas (ar kun. Petras Ruškys) dar turėjo 1960 metais. 1973-iaisiais jis jau buvo Gidžiūno nuosavybė Amerikoje. 1979 metais originalas turbūt buvo pas JAV pranciškonus. Daugiau apie jį nieko nežinoma. ALKAoje dabar saugomi Gidžiūno turėti PaKTSK rankraščio mikrofilmai ir prastos kokybės atšviesta kopija¹⁰.

K. Pemkus su visu savo archyvu perdavė KU bibliotekai ir dėžę, ant kurios šonų yra užklijuoti užrašai: „Ambr. Pabrėža – Rankraščiai“, „Pabrėža. Pamokslai“. Dėžėje yra sudėti šeši stambūs įvairių J. A. Pabrėžos tekstų atšvietų tomai, kol kas nespėti suinventorinti ir sukatalogizuoti. Suinventorintos tik K. Pemkaus perduotos knygos, tarp kurių yra ir J. A. Pabrėžos *Botanika arba Taislius Auguminis*¹¹ ir *Parkratimas Saužines*¹².

Šio straipsnio tikslas – ištirti iki šiol dar nesuinventorintų, skaitytojams bei J. A. Pabrėžos kūrybos tyrėjams iki šiol nežinomų K. Pemkaus fonde turimų vienuolio tekstų atšvietų pobūdį, istoriją.

8 G. Subačius, *op. cit.*, 2001, p. 167.

9 G. Subačius, *op. cit.*, 2001, 167.

10 G. Subačius, *op. cit.*, 2001, 181.

11 [Jurgis Ambraziejus Pabrėža], *Botanika arba Taislius Auguminis*. Parašyta kun. Ambraziejaus Pabriežos, Shenandoah, Pa. 1900. KU bibliotekai K. Pemkus perdavė du egzempliorius.

12 [Jurgis Ambraziejus Pabrėža], *Parkratimas Saužines. Parasžė Kunigas Ambraziejus Pabrieža*, Bernardinas Kretingos klostoriaus, Wilniuje kasztu ir spaustuwe Juozapo Zawadskio 1849 (kontrafaktinis, Tilze, O. Mauderodės sp. 1893).

6 Šie duomenys 2006 m., šiandien tokių knygų jau yra daugiau.

7 G. Subačius, „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba“, *Lietuvos atgimimo istorijos studijos. Asmuo: tarp tautos ir valstybės* 8, Vilnius, 1996, 10–113. G. Subačius *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos: XIX amžiaus*, Vilnius, 1998. G. Subačius „Du Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos rankraščiai: *Kninga turinti savėj kozonius* ir *Rekolekcijos dvasiškos*“, *Archivum Lithuanicum* 3, 2001, 167–184.

Šiame straipsnyje archyve saugomi J. A. Pabrėžos tekstai aptariami sugrupuoti pagal tekstologinę vertę. Daugiausia dėmesio skirta pamokslų rankraščių, rekolekčių teksto atšvietai, kurių originalai šiandien nežinomi, genezei apibrėžti.

K. Pemkaus perduoti J. A. Pabrėžos tekstų atšvietai. K. Pemkus KU bibliotekai yra perdavęs J. A. Pabrėžos rankraščių atšvietai šešis tomus. Pirmiausia tai dvi J. A. Pabrėžos ankstyvojo pamokslų rinkinio skirtingos kopijos, įrašytos į keturis tomus (padalijus maždaug per pusę). Šio atšvietai originalas KNINGA. – *Tórėti sawiey / Kozonius ónt nekóriu Nedieles Dyinu. / yr ónt łabay daug Szewczu. / Teypogi: Nekóriusy Prisyropyymusy koku / Atpósku. – yr Apszyrni Pamoksła apey / Pabąga Swieta. – Ónt gała Kozonius: / tad pri Jsiwedynyma Altaristas pri sawa / Ałtoriaus: tad pri Apjemyma Administra- / cyiys kokios Bażniczys. – Pri to dar / Kozonius pri Nabaszyku: tad priymat / Nabaszyka ónt Pałaydoiyma: tad łay- / kó pałaydoiyma: tad łaykó Metu Só- / kaktówiu Nabaszyka. – / Sakitus roźniusy łaykusy, yr ónt roźniu wyitu par Kónyga Jórgi Ambroziejó Pabreža pyr- / miaus Kónyga Swiecka, paskiaus Tercyjorió Zo- / kana Szewta Prónczyszkau Serafickoj. A- / piprowity i wyina Kninga Metusy 1822. – / Kretingoy (1244 p.) šiandien yra nežinomas. Taip pat K. Pemkus buvo atsišvietęs kito, šiandien nerandamo originalo, tekstą – REKÓLEKCYJYS / DWASYSZKAS / I tris dyinas / PADALITAS. / Dieley / Pažitka Dwasyszka / WIERNUJU KRETINGYNIU. / Isz Zaliencyjyma / JOMILESTAS KÓNYGA GWARDYJONA / Par / Kónyga Ambroziejó Pabreža Tercyorio Z. S. / T. Franciszkausz koznadyjy, yr Mokitoji Kretingy- / nys Mokslýničzys bówósi / Parazita. / Metusy 1846. Kretingoy (140 p., toliau – PaRD). Kartu su rekolekčių tekstu į vieną tomą įrašyti dar septyni skirtingi tekstai, kurių originalai yra žinomi (toliau pavadinimai pateikiami iš eilės, kaip tekstai, įrašyti į tomą): 1) J. A. Pabrėžos ranka rašytas receptas (1 p., bet du atšvietai¹³, toliau – PaRec), 2) Apey Daygynyma*

Siektu (4 p., toliau – PaADS); 3) Apraszims / Augimiu sógadliwu ónt gi- / dimos, só yszgóldimó, kóri Au- / gimy kam ira pamaczliwa, yr / kayp dydelo miero óziwoty gał / anu gidimy (apie 1805–1806, 6 p.¹⁴, toliau – PaAA); 4) Materyiys / Lekarstwu, kayp ira tay- / somas (apie 1805–1806, 7 p.¹⁵, toliau – PaML); 5) Giidiisyna Drógy (4 p.¹⁶, toliau – PaGD); 6) Pastanawy- / iymay / Apey Szpytolys Óbagus (1807–1817, 10 p., toliau – PaP); 7) Izėgis / Geograpyje (:Žemiuraszts) ira / apraszims Žemys, qt kóry giwenom (apie 1831–1834 m., 166 p.¹⁷, toliau – PaGŽ). Taip pat K. Pemkus perdavė jau minėto pamokslų rinkinio Pamokslay Wayringosy Materyjosy (toliau – PaPWM, 788 p.) atšvietą, kuris įrašytas kartu (nuo 789 p.) su tekstu Pridotals / pri Kłausyma korios ira tokiys / Okazyiys artyi i grieka wedqytys: / (Lakszts 53) (1808–1810, 8 p., toliau – PaPK).

Apie tai, iš kur K. Pemkus surinko J. A. Pabrėžos rankraščių kopijas, kai kas paaiškėja iš Viktoro Gidžiūno, Pranciškonų ordino vienuolio, J. A. Pabrėžos gyvenimo ir kūrybos tyrėjo, laiškų ir atvirlaiškių, kurie dabar saugomi tame pačiame K. Pemkaus fonde, kol kas nesuinventorinti. Epistoliarika rodo, kad K. Pemkus ir V. Gidžiūnas daugiau bendravo apie 1977–1983 metus. Iš laiškų sužinoma, jog abu keitėsi turima medžiaga. Štai jau anksčiau cituotame V. Gidžiūno (1978 m. gegužės mėn. 10 d.) laiške rašoma: „Į Chicago tuo tarpu nepramatu jokios progos ar galimybės atvykti. Gali tų progų atsirasti nelauktai. „Aušros“ numerių atliekamų neturiu. Jei pasitaikys proga atvykti Chicagon Bretkūno Postilę galėsiu atvežti“*. Kitame laiške Viktoras Gidžiūnas

14 [Jurgis Ambraziejus Pabrėža], PaAA rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus numeris Nr. J.M. 2. 106.

15 [Jurgis Ambraziejus Pabrėža], PaML rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus numeris Nr. J.M. 2. 101.

16 [Jurgis Ambraziejus Pabrėža], PaGD rankraštis saugomas Telšių etnografijos muziejuje, inventoriaus numeris Nr. J.M. 2. 105.

17 [Jurgis Ambraziejus Pabrėža], PaGŽ rankraštis saugoma LMA, sign.: F9 3361. Datavimą patikslino Giedrius Subačius: žr. G. Subačius, op. cit., 1996, 42.

* Laiškų kalba netaisyta.

13 [Jurgis Ambraziejus Pabrėža], PaRec rankraštis, VUB RS, sign.: f. 133–694.

rašo: „Prieš kurį laiką gavau iš Jūsų labai įdomų atspaudų siuntinį. Daugelis Jūsų atsiųstų dalykų man žinomi, bet dua[au]g ir visai nežinomų[,] kitų ir neturėjau. Labai ačiū už juos: kai kuriuos jų tikrai pavartosiu“¹⁸. Kaip rodo *PaPWM* atšvietuose esantys įrašai, K. Pemkus šį pamokslų rinkinio tomą atsišvietė nuo V. Gidžiūno. Antraštiniame puslapyje šis buvo įrašęs: „Visą perskaičiau 1977 pavasarį T.V.[.] G.“. Kad V. Gidžiūnas tuo metu skaitė šį rinkinį ir inicialai T.V.G. yra jo, įrodo Antanas Liuima: „[a]tpylęs visas šalutines pyliavas, rašė jis (1977 II 24), jau antra savaitė skaitau Pabrėžos pamokslus“¹⁹. Panagrinėjus *PaPWM* atšvietus, matyti ir daugiau V. Gidžiūno paliktų įrašų. Pavyzdžiui, 763 puslapio šone, šalia teksto, kuriame rašoma apie moterų išpažintį, V. Gidžiūnas įrašė „Tautosaką!“:

*Skayčiau knigoiy dwasyzskojo, kad tu motryszkuju kou tą-
kiausey ira spawiednys szwęt wagysznas, kórios, norint ne nec-
zistó, wyinok kunyszko spasabó prikimb pri sawa spawiednika:
o tokioms ira wysas: kórios diełto pasypóusz, kad spawiednikóu
patyktu: kórios diełto stojas ysz priszaky spawiediczys, kad anas
spawiedniks matitu.*

Šie autorizuoti žymėjimai itin svarbūs siekiant išsiaiškinti K. Pemkaus turėtų atšvietų istoriją. *PaPWM* atšvieto puslapių parašėse matyti V. Gidžiūno pieštuku prirašytų kryželių, vertikalių pabraukimų (pvz., 433, 436, 491, 501, 530, 534, 540, 552, 598, 642, 646, 647, 648...), turbūt darytų renkant medžiagą monografijai „Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)“²⁰. Užbėgant už akių tyrimo eigai, norisi pasakyti, kad tokių pat teksto vietų žymėjimų rasta ir atšviete *PaRD*. Be to, atšvietai *PaPWM*, *PaRD* K. Pemkaus buvo įrišti vienodai, todėl tikėtina, kad buvo padaryti tuo pat metu.

Įdomu, kad *PaPWM* pamokslų rinkinio 647 puslapyje atšvietas priklydęs lapelis su užrašu: *Cena zł 10.–*. Ar tai galėtų liudyti, kad nuotraukos iš negatyvų galėjo būti darytos lenkiškoje aplinkoje? Anuomet, kaip ir dabar, *PaPWM* originalas saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Savo straipsnyje rašydamas apie J. A. Pabrėžos tekstus G. Subačius atkreipia dėmesį, kad tekstai *PaADS*, *PaAA*, *PaML*, *PaGD*, *PaP*, *PaPK* ALKO'je saugomi vienoje juostoje, todėl „turėjo būti fotografuojami kartu. Tad veikiausiai Tamošiūnas (ar Ruškys) Kretingoje juos ir saugojo“²¹. G. Subačius mano, kad Tamošiūnas bus padaręs ir nusiuntęs V. Gidžiūnui negatyvinius filmus²². Šiandien visi šių tekstų originalai saugomi Telšių etnografijos muziejuje²³. Pamokslų rinkinio *PaPWM* negatyvai, daryti Lietuvoje, galbūt ilgai galėjo keliauti į JAV, kol pasiekė J. A. Pabrėžos kūrybos tyrinėtoją, kuris, kaip atkreipė dėmesį G. Subačius, 1979 m. minėjo turįs nuotraukose *PaPWM*, *PaKTSK*, *PaRD*²⁴.

Apibendrinant ankstesnius tyrimus, ypač G. Subačiaus, ir naujas pastabas, galima sakyti, kad K. Pemkus atsišvietė nuo V. Gidžiūno šiuos J. A. Pabrėžos tekstus: pamokslų rinkinį *PaPWM*, rekolekcijas *PaRD* ir smulkesnius jo darbus *PaGŽ*, *PaADS*, *PaAA*, *PaML*, *PaGD*, *PaP*, *PaPK*, kurie yra įrišti kartu su *PaRD*, tik *PaPK* įrištas su *PaPWM*. Kadangi *xerox* aparatai rinkai buvo pristatyti 1975 m., o laišškai rodo, kad K. Pemkus ir V. Gidžiūnas bendravo nuo 1977 m., tai dauguma atšvietų, šiandien saugomų, KU bibliotekoje, galėjo būti padaryti po 1977 metų.

Sunkiau išsiaiškinti *PaKTSK* atšvietų istoriją. Pirmiausia kyla klausimas, kodėl K. Pemkus turėjo du *PaKTSK* atšvietus, kurie toliau straipsnyje žymimi pagal tomų formatą – didysis (*PaKTSKd*) ir mažasis (*PaKTSKm*). *PaKTSKd* ir *PaKTSKm* padalyti ir įrišti į du atskirus tomus.

18 V. Gidžiūnas, Laiškas Kaziui Pemkui iš Brooklyno į Sleepy Hollow, 1983 05 03, rankraštis saugomas KU bibliotekoje, K. Pemkaus archyve.

19 A. Liuima, „Redaktoriaus žodis“, Viktoras Gidžiūnas, *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma, 1993, VII.

20 V. Gidžiūnas, O.F. M., *Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849)*, Roma, 1993.

21 G. Subačius, *op. cit.*, 2001, 172.

22 *Ibid*, 172.

23 *Ibid*, 172.

24 Plačiau žr. *Ibid*, 173.

Kninga. – *Tórėti sawiey Kozonius*. Ištyrus abu *PaKTSK* atšvietus, galima daugiau pasakyti apie J. A. Pabrėžos originalą. Teksto užrašymo pobūdis, autoriaus braižo kaita, pataisos rodytų, kad J. A. Pabrėža pamokslus rašė ilgą laiką į atskirus lankus, o po to juos sudėjo į vieną tomą ir sunumeravo, parašė turinį (3 p.). Tačiau trūkstami puslapiai rodo, kad jau sunumeruotas rankraštis buvo dar kartą taisytas, daugelio pamokslo vietų neliko. Nors pamokslų rinkinys turi 1244 numeruotus puslapius, iš tikrųjų prirašytų puslapių yra 1177 (be antraštinio lapo ir turinio trijų puslapių). Iš atšviesto matyti, kad J. A. Pabrėža ir rašydamas tekstą taisė (pvz., *Kayp tyktay wysokieys lyizóweys žmoniu dróusy szyrdy pagardity* → *Kayp tyktay dróusy yr atwožny szyrdy pagard[ity] wysokieys paryškadyyimays žmoniu* 642 p.). Sunkiačiau be originalo išsiaiškinti, kurias pataisas jis darė tik parašęs, o kurias jau susiuvęs rankraštį. Iš atšviesto matyti, kad neretai tekstą pildė tarp eilučių (pvz., 73, 74, 84, 89...), taisė ir braukė žodžius, ištikus sakinius (pvz., 9, 459, 467, 636...), įterpė tekstą parašėse (pvz., 35, 38, 70, 71, 74, 93, 100, 102...), o tekste mažosiomis raidėmis *a*, *b* pažymėdavo, kur tekstas turi būti įterptas. Yra gausesnių taisymų, jie rašyti įklijose, o jų puslapių numeracija, padaryta pieštuku jau vėliau, rodytų, kad puslapiai buvo įklijuoti jau rankraštį sunumeravus (pvz., 688 a; 475 a, 475 b, 475 c; 1102 a, 1102 b, 1102 c). Įklijos vietą J. A. Pabrėža taip pat žymėjo mažąja raide, bet su priedašu, pavyzdžiui, (*a*) *Weyziek ónt gała Kozoniaus* (476 p.). Pasitaiko, kad pavieniai pamokslai itin daug koreguoti (pvz., 377, 400, 883). Atrodo, J. A. Pabrėža daugiausia taisė tekstą stilistiškai, pavyzdžiui, braukė emocingesnius sakinius: *O! prakeyktas Jódosziau! tad tó sawa Mokitojy nie arkly arba jauty werczio netóri.* – *Óžtyisa žynau, kad niewyns Jauty sawa nepardóutu teypo pygey* (467 p.).

Iš atšvietų analizės paaiškėjo, kad J. A. Pabrėžos pamokslai buvo nevienodo dydžio, nuo pusantro lapo iki dešimties lapų apimties. Jis naujo pamokslo nerašydavo kairiojoje pusėje, tačiau

tuščias lapas buvo numeruojamas. Pasitaiko, kad buvo palikta tuščių lapų pamokslui pildyti. Pavyzdžiui, J. A. Pabrėža parašo *Dalys Óntra*, o apačioje pavadinimą – *Apey isykunyyma Sunaus Dyiwa (a)*, tačiau teksto nėra, o parašėje pasižymėta (*a*) *Wypisac z tegoż Autora [...]* 411 p. Neišbaigtų pamokslų yra ir daugiau (703, 806 p.). Trūkstami puslapiai rodo, kad jau iš įrišto rankraščio kai kurie puslapiai buvo išimti ar išpjauti.

K. Pemkaus atšvietų puslapių fonas rodo, kad visi jie buvo daryti tuo pačiu kopijavimo aparatu. Tačiau atrodo, kad pamokslų rinkinio *Kninga.* – *Tórėti sawiey Kozonius* atšvietus K. Pemkus bus atsišvietęs ne nuo V. Gidžiūno. Kaip rodo *PaKTSKm* ir *PaKTSKd* atšvietų analizė, jie šviesti ne nuo originalo, bet nuo atšviesto, t. y. K. Pemkaus atšvietas yra trečiasis tekstas skaičiuojant nuo originalo. K. Pemkaus *PaKTSKm* ir *PaKTSKd* atšvietuose yra sutampančių ir nesutampančių teksto elementų, kurie liudytų, kad jie buvo šviesti nuo atšviesto, daryto nuo to paties prototeksto. Pavyzdžiui, 108 p. šviečiant nuo originalo, liko neatšviestos puslapio paskutinių eilučių pirmosios raidės, toks pat puslapis yra *PaKTSKd* ir *PaKTSKm* tomuose. Galima rasti ir kitų atšvietų krašto panašumų, pabraukymų pieštuku (120, 200, 324, 1125, 1127, 1131, 1134, 1172 p.), jie ir *PaKTSKm*, ir *PaKTSKd* sutampa. Pieštuku rašyti braukymai primena V. Gidžiūnui būdingus, tačiau nėra identiški *PaPWM*, *PaRD* paliktiems braukymams. Vienoje vietoje pabrauktas žodis „augimiu“ (1127 p.), matyt, atkreipia dėmesį į tai, kad *botanikos* pavadinime šis žodis parašytas „Auguminis“. Kadangi žinoma, kad V. Gidžiūnas 1973 m. turėjo *PaKTSK* originalą, galima manyti, kad išrašus savo rašomam darbui apie J. A. Pabrėžą jis bus daręs iš originalo, tik sunku patikėti, kad originale pieštuku būtų žymėjęs reikiamas vietas. *PaKTSK* pabraukymų pieštuku autorystės nepadėjo patikslinti ir V. Gidžiūno monografija, nes joje neaptikta tų puslapių citatų. Mat pastebėta, kad V. Gidžiūnas monografijoje ne kartą citavo tas vietas, kurios *PaPWM* atšviete pažymėtos pieštuku (pvz., *Kóu znoczyi anyi ticziomis yszsygays-*

zynymay sunkiu Motryßkuju? jey ne dika razbaynykisty 135 p.). G. Subačius rašo, kad V. Gidžiūno turėtas *PaKTSK* atšvietas, saugomas ALKO'je, yra labai prastos kokybės, vadinasi, galima spėti, kad tyrėjas atšvietą pasidarė nuo jau atšviesto teksto, galbūt net nuo K. Pemkaus turėto (kaip matyti iš judviejų susirašinėjimo, pastarasis ne kartą V. Gidžiūnui yra siuntęs medžiagos).

PaKTSK_m atšvietas tvarkingai įrištas į pusstorius viršelius (žalsvos spalvos), mažesnio formato (19,5 cm×24,1cm). Atrodo, šį atšvietą K. Pemkus įsigijo anksčiau. Tekstas atšviestas ant abiejų lapo pusių, tačiau liko neatšviesti neprirašyti, bet J. A. Pabrėžos numeruoti puslapiai. Kadangi originalo formatas *in quarto*, teksto kopija sunkiai tilpo ant A4 formato lapo, todėl *PaKTSK_m* yra puslapių, kurių dešiniojo arba kairiojo krašto paskutinių raidžių nematyti (pvz., 216, 331, 333, 335, 337, 341, 826...). Taip pat blogai matyti J. A. Pabrėžos teksto papildymai puslapių pakraščiuose (pvz., 682, 747, 767, 789, 917, 959...).

PaKTSK_d tvarkingai įrištas į pustorius viršelius (gelsvos spalvos), didesnio formato (21,7 cm×28 cm), tačiau antraštinis lapas klaidinantis, nes atšviestas kito J. A. Pabrėžos pamokslų rinkinio – *Pamokslay Wayringosy Materyjasy*. Tomas šviestas abejose lapo pusėse. Šiame atšviete įrišti (nors ir ne visi) ir tie puslapiai, kuriuose teksto nebuvo, o tik J. A. Pabrėžos ranka užrašytas puslapio numeris. *PaKTSK_d* esančios rašalo dėmės (107, 147 p.), taip pat paraštėse parašytas kryžiukas (120 p.) rodo, kad tai galėjo būti atšviesta nuo kitos kopijos negu *PaKTSK_m*. Todėl galima sakyti, kad KU saugomi *PaKTSK* yra dviejų kopijų skirtingi atšvietai. *PaKTSK_m* greičiausiai K. Pemkus įsigijo anksčiau, o *PaKTSK_d* – vėliau. Kadangi *PaKTSK_d* antraštinis lapas turi klaidinantį kito pamokslų rinkinio pavadinimą (*Pamokslay Wayringosy Materijos*), galima spėti, kad K. Pemkus bent jau iš pradžių tikėjosi, kad gavo atsišviesti *Pamokslay Wayringosy Materyjasy*.

1973 m. rankraštyje apie J. A. Pabrėžą V. Gidžiūnas nurodė, kad šis turi *PaKTSK* originalą²⁵. 1979 m. jis jau sakė, kad, be kitų rankraščių, *PaKTSK* turi nuotraukose²⁶. Tačiau G. Subačius, matęs ALKO'je V. Gidžiūno archyvą, rašo, kad „yra išlikusios *PaKTSK* kopijos: 1) keliasdešimties negatyvinių filmų rinkinys ir 2) prastos kokybės atšvietas iš originalo (daugelyje vietų negalima įskaityti ištiso teksto)“²⁷. Jei V. Gidžiūnas 1979 m. turėjo *PaKTSK* nuotraukose, tai kam būtų reikėję *xerox* atšvietų? Galbūt iš pradžių V. Gidžiūnas *PaKTSK* turėjo nuotraukose, po to gavo ir patį originalą, kai originalo nebeturėjo, o monografija nebuvo pabaigta, atsiradus kopijavimo aparatams, galbūt sumanė įsigyti pamokslų kopiją.

Rekolekcijos dvasiškos. Šio atšviesto reikšmė itin didelė, nes originalas taip pat nežinomas. Atšviesto, daryto iš nuotraukų, teksto formatas apie 15x21 cm. Fotografuojant pasitaikė, kad ranka sujudėjo (pvz., 107 p.), nes yra puslapių, kur raidės išsiliejusios, tačiau suprantamos; taip pat fotografuojant ne visur išliko puslapių numeracija, ji daryta jau nuotraukose. Tekstas parašytas smulkiais raidėmis (jos dėl mažo nuotraukų formato dar labiau sumažėja), tačiau tekstą perskaityti įmanoma, nors ne kartą teko į rankas paimti lupą. Atšviesto teksto analizė sudaro galimybę keltą žodžių tarti ir apie originalo pobūdį.

Šis J. A. Pabrėžos tekstas, palyginti su anksčiau aptartu pamokslų rankraščiu, buvo autoriaus kur kas mažiau taisytas. Rašant pakartoti žodžiai liudyti, kad buvo perrašinėjama iš juodraščio ir naujo teksto beveik nebuvo kurta. Šio rankraščio tik dviejuose puslapiuose rasta negausių papildymų paraštėse (80, 86 p.), palyginti nedaug taisyta rašant ar tuoj parašius. Tiek pats J. A. Pabrėža, tiek kiti, kurie taisė jo darbą, keistinos leksikos nebraukė, bet apskliausdavo. Visus autoriaus taisymus, galima taip sugrupuoti: 1) taisyta rašant (*yr baysiausió <lyżowi leyday> spasabó wysokes*

25 *Ibid*, 173.

26 *Ibid*, 173.

27 *Ibid*, 176.

pryklibes jem darey 12 p.); 2) išbraukti pakartojimai; 3) taisyta žodžio dalis (*Szwęcziau* → *Szwęcziausios* 4 p.; *bibudama* → *tebibudama* 16 p.; *smertel* → *smertelna* 17 p.); 4) keičiama leksika (*skrey* → *bieg* 13 p.; *nabagays* → *pawargieles* 14 p.; *yszpiepty*, *yr yszgležty* → *nusygyousty ir nusyminty* 91 p.; *kuulis* → *akmo* 96 p.; *óuly* → *patamsi* 106 p.); 5) du kartus įterpta paraštėje. J. A. Pabrėžai buvo būdinga įterpiamo žodžio ar jo dalies vietą nurodyti dviem mažais taškeliiais, panašiais į kabutes, kurios buvo rašomos eilutėje ir tarp eilučių, prie įterpiamo žodžio ar jo dalies.

Tačiau autorius savo įžanginiame žodyje sako: *Prabylam,; ciela móna procy nóumoney Wiresnibys palieciauwój, mełsdams pakarniausey: błodus: jei koki but nesyjuntqt isymayszy; szalę yszmesty; o apsyrykymus pataysity* (puslapio numerio nesimato). Tikriausiai kažkas rankraštį taisė, nors ir negausiai. Sprendžiant iš braižo ir ortografijos, keletas leksinių taisymų yra ne paties autoriaus, tačiau sunku pasakyti, ar visos pataisos, braukymai yra vieno asmens. Pasitaiko žodžių, kurie tik pieštuku apibraukti, pabraukti, apskliausti, o kai kur pieštuku virš apskliausto užrašytas kitas žodis, tačiau jie sunkiai įskaitomi. Pavyzdžiui, apibraukti pieštuku: *dayłoma* 22 p.; *sterwa*, *Bestyje*, – *kramis*, – *sóskis*, *kurwa*, *kekszy* 47 p.; *kikidinty* 96 p. Gali būti, kad skaičiusiems rankraštį vienuolio žodžiai pasirodė nesuprantami, o galbūt netinkami religinio pobūdžio tekstui. Nors šiame tekste J. A. Pabrėža ir palieka tradicinių religinių raštų skolinių, tačiau gerokai daugiau vartoja šnekamosios kalbos žodžių. Pavyzdžiui, vienoje vietoje pieštuku apibrauktas žodis *ledeka*: *Ach! regió, yr pripažistó, o Wieszpatie móna! jogey rey k món atsynaújinty, o ledekas giwenyma móna kanyczney atmaynity* 7 p. Rankraštyje yra keletas leksikos taisymų rašalu: *geydóliis* → *geijdims* 68 p.; *pasodintus* → *paswadintus* 97 p.; *skusmely* → *skawsmely* 98 p.; *ercziausiu* → *ertiawsiu* 119 p. J. A. Pabrėžos teksto taisytojas galėjo būti jaunesnis už autorių, nes jau perėmęs naujesnę dviraidžių rašybą su j, o ne y, tačiau, matyt, žemaitis, nes cz keitė t. Iš atš-

vieto negalima nieko daugiau pasakyti apie taisymų rašalo spalvą, laiką, ar kai kurie rašalu parašyti skliaustai (juose – žodis, žodžių junginiai, sakinio dalis) buvo autoriaus, ar vėlesnių skaitytojų. Pavyzdžiui, jau vėliau, sprendžiant iš skyrybos ženklų, buvo apskliausti kai kurie paralelizmai ar sakinio dalis: *kas (I koki tay šzielyna yr siótyni krys prakeykttasis katalyks:)* 97 p.; *mił pawojóma (arba nebespeczéstwa)* 133 p. Belieka viltis, kad kada nors originalas atsiras ir tyrinėjimus bus galima tikslinti.

Tikėtina, kad kai kurie *PaRD* teksto paraštėse ir pačiame tekste rašyti kryželiai, pabraukymai (rašalu ir pieštuku) galbūt yra V. Gidžiūno. Manytina, kad V. Gidžiūnui galėtų būti priskirtini pabraukymai, pavyzdžiui, 5, 16, 18, 22, 23, 24, 36, 37... puslapiuose. 13 p. įrašytas „Iki“. V. Gidžiūnas knygoje apie J. A. Pabrėžą *PaRD* gana mažai aptaria (101, 103, 105 p.). Pirmą kartą minint tekstą, pavadinimas išnašoje užrašytas su klaidomis²⁸. Antrą kartą monografijoje apie rekolekcijas pasakoma: „Rekolekcijos turinio atžvilgiu mišrios, nes liečia tikėjimo tiesas, nuodėmes, pasitaisymą ir tobulesnį gyvenimą“²⁹. Toliau V. Gidžiūnas vėl grįžta prie *PaRD*, ir tarsi dar nieko nebuvo rašyta, teigia, pavyzdžiui:

*Reikia paminėti ir Tėv. A. Pabrėžos paruoštų trijų dienų dvasiinių rekolekcijų turinį. Jis jas paruošė 1846 m. Kretingos vienuolyno gvardijonui Tėv. Silvestrui Stanevičiui prašant. Įdomu, kad šių rekolekcijų mąstymų arba pamokslų jis pats Kretingos tikintiesiems neskakė. Iš jo prakalbos, kurią vadina Prabylyms, sužinome, kad jos buvo parašytos kitų skaitymui, nes jis duoda nurodymus, kaip reikia tuos mąstymus skaityti ir kaip jo rašybos garsus ištarti. Jis taip pat pasako, kad tai nėra jo originalus veikalas, bet lotyniškų Mykolo Krasato mąstymų vertimas į lietuvių kalbą.*³⁰

Toliau pateikiama darbo struktūra. Tikėtina, kad V. Gidžiūnas iš pradžių šį rankraštį žinojo tik iš ankstesnių J. A. Pabrėžos tyrėjų

28 Žr. V. Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 56.

29 *Ibid.*, 101.

30 *Ibid.*, 103.

darbų (Vaclovo Biržiškos, Motiejaus Valančiaus, Nijolės Kišūnienės), o vėliau gavo mikrofilmus.

Kadangi rekolekcijų tekstas gana gerai įskaitomas, galėtų būti tyrinėjamas ir iš atšvieto. Čia galima tik dar kartą akcentuoti, kad teksto kalba gyvesnė ir artimesnė šnekamajai negu pamokslų tekstų kalba. Tikėtina, kad tuo metu (1846) J. A. Pabrėža šiek tiek keitė požiūrį į religinių raštų kalbą, nevengė ieškoti lietuviškų atitikmenų įprastiems religiniams terminams, kilusiems iš lenkų kalbos. Pastebima ir Simono Daukanto leksikos įtaka, tačiau čia dar reikėtų išsamesnio tyrimo.

IŠVADOS

Trumpai apibendrinant tyrimo rezultatus, galima pasakyti, kad, kai K. Pemkus perdavė savo archyvą, kuriame rasta ir J. A. Pabrėžos kūrybos palikimo atšvieto, tyrėjai turi galimybę tirti vienuolio tekstus, kurių originalai šiandien nežinomi.

Be to, K. Pemkaus perduoto KU bibliotekai archyvo tyrimas pateikia nemažai faktų ne tik apie jo kolekcionavimo pobūdį, bet ir apie išeivijoje egzistavusius ryšius, asmenybių interesus.

Apibendrinant Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos rankraščių atšvieto tyrimo rezultatus, galima pasakyti, kad KU bibliotekoje yra unikalių tekstų atšvieto, kurių originalai šiandien yra nežinomi – *PaKTSK*, *PaRD*. Kol originalai nežinomi, J. A. Pabrėžos kūrybos tyrėjams, siekiantiems atkurti viso palikimo vaizdą, išsiaiškinti kūrybinio darbo raidą, svarbūs ir minėti atšvietai.

PaKTSK atšvieto tyrimas parodė, kad rankraščio originalas buvo gana daug koreguotas paties autoriaus, ne visi pamokslai išbaigti, kai kurie puslapiai išmesti. *PaKTSK* rankraštį iš tikrųjų sudaro mažiau prirašytų (1177) puslapių negu nurodoma anksčiau tyrimų tekstuose (1244).

THE HERITAGE OF JURGIS AMBRAZIEJUS PABRĖŽA IN THE KAZYS PEMKUS LIBRARY AT KLAIPĖDA UNIVERSITY

Roma Bončkutė

The article analyses the xerox copies of manuscripts by Jurgis Ambraziejus Pabrėža (1771–1849), which are kept in the Kazys Pemkus Foundation at Klaipėda University. To date, the copies have not yet been inventoried and remain unknown to most researchers and readers. Presently, the copies are preserved in the same box which was handed over to the library by Mr. Pemkus. The sides of the box have stuck-on inscriptions “Ambr. Pabrėža – Manuscripts” and “Pabrėža. Homilies”. The box contains six large volumes of copies of various texts by Pabrėža.

The most valuable are the copies of the still unknown manuscripts: *KNINGA*. – *Tôrėti sawiey Kozonius ónt nekóriu Nedieles Dyinu* (1822) and *REKÓLEKCYJYS / DWASYSZKAS* (1846).

One volume, in addition to the text of recollections, includes seven other texts the originals of which are known: 1) A recipe written by Pabrėža's hand, 2) *Apey Daygynyma Siektu*; 3) *Apraszims / Augimiu sógadliwu ónt gi- / dimos, só yszgóldimó, kóri Au- / gimy kam ira pamaczliwa, yr / kayp dydelo miero óziwoty gał / anu gi-dimy*; 4) *Materyiys / Lekarstwu, kayp ira tay- / somas*; 5) *Giidiisyna Drógy*; 6) *Pastanawy- / iymay / Apey Szpytolys Óbagus*; 7) *Ižegis / Geograpyje (Žemiuraszts) ira / apraszims Žemys, at kóry giwenom*.

Also, Kazys Pemkus handed over the copy of another collection of homilies *Pamokslay Wayringosy Materyjosity*, which was bound together with the text *Pridotals / pri Kłausyma korios ira tokiys / Okazyiys artyi i grieka wedatys: / (Lakszts 53) (from p. 789)*.

In tracing the history of these xerox copies, the greatest attention is given to the texts, the originals of which are unknown today: *KNINGA*.– *Tóręti sawiey Kozonius ónt nekóriu Nedieles Dyinu* and *REKÓLEKCYJYS / DWASYSZKAS*. To find out the genesis of the copies, we rely on the letters written by Kazys Pemkus and Viktoras Gidžiūnas, preserved at the library of Klaipėda University.